

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV TA‘LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**SAMARQAND DAVLAT VETERINARIYA MEDITSINASI, CHORVACHILIK
VA BIOTEKNOLOGIYALAR UNIVERSITETI**

IQTISODIYOT FAKULTETI

BUXGALTERIYA HISOBI VA AUDIT KAFEDRASI

60410100-“Buxgalteriya hisobi va audit”(qishloq xo‘jaligida) ta‘lim yo‘nalishi

306-guruh talabalari uchun

RUZIYEVA DILAFRUZ FAXRIDINOVNAning

“Qishloq xo‘jaligida moliyaviy tahlil” fanidan

**“Xarajatlar tahlili va budjetlashtirish” mavzusida ochiq amaliy darsining
ishlanmasi**

Samarqand – 2026

Tuzuvchi:

D.F.Ruziyeva – “Buxgalteriya hisobi va audit” kafedrası assistenti.

Taqrizchilar:

– SamISI “Marketing” kafedrası katta o’qituvchisi, i.f.f.d

A.Aliqulov – “Buxgalteriya hisobi va audit” kafedrası mudiri, I.f.d.professor

Kelishildi: O‘quv-uslubiy boshqarma

boshlig‘i, professor v.v.b.

Sh.Qurbanov

“Xarajatlar tahlili va budjetlashtirish” mavzusidagi amaliy mashg`ulot o`qitish texnologiyasi

Vaqt-2 soat.	Talabalar soni: 18-nafar.
O`quv mashg`ulotining shakli	Binar amaliy munozara.
Amaliy mashg`uloti rejasi	<ol style="list-style-type: none"> 1. Xarajatlar tahlili maqsadi, mazmuni va vazifalari 2. Xarajatlami umumiy hajmi va ulami asosiy elementlari bo'yicha baholash, tahlil qilish 3. Xarajatlarni samarali boshqarishda budjetlashtirishning roli
O`quv mashg`ulotining maqsadi:	
<p>Hozirgi zamon bozor iqtisodiyotida xarajatlar tahlili maqsadi, mazmuni va vazifalari, Xarajatlami umumiy hajmi va ulami asosiy elementlari bo'yicha baholash, tahlil qilish, xarajatlarni samarali boshqarishda budjetlashtirishning roli bo'yicha ko'nikmlarni shakllantirish.</p>	
Pedagogik vazifalar: mavzu bo'yicha bilimlarni kengaytirish va chuqurlashtirish; o'z fikrini ilgari surish asoslash, muzokara qilish ko'nikmalarini rivojlantirish; muammoli vazifalarni yechishni faollashtirishni rag'batlantirish; muammoli vazifalarni yechishda eng yaxshi yechimlarni tanlash va baholash ko'nikmalarini hosil qilish; kommuniksiya, guruhda ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish.	O`quv faoliyatining natijalari: Talaba: Xarajatlar tahlili maqsadi, mazmuni va vazifalari haqida ma'lumotga ega bo'ladi; Xarajatlami umumiy hajmi va ulami asosiy elementlari bo'yicha baholash, tahlil qilish haqida tushunchani shakllantiradi; Xarajatlarni samarali boshqarishda budjetlashtirishni o'rganadi;
O`qitish usullari va texnikasi	Munozara, muammoli usul. To`g`ridan-to`g`ri jamoaviy aqliy hujum, BBB jadvali
O`qitish vositalari	O`quv qo`llanmalar, o`quv daftarlari, A4 kattaligidagi qog`oz, marker, skotch.
O`qitish shakllari	Frontal, guruh va jamoada ishlash.
O`qitish sharoitilari	Texnik ta'minlangan, guruhlarda ishlashga moslashtirilgan auditoriya.

**“Xarajatlar tahlili va budjetlashtirish” mavzusidagi amaliy mashg`ulotining
texnologik kartasi**

Bosqichlar, vaqti	Faoliyat mazmuni	
	o`qituvchi	talaba
1-bosqich. Kirish (10 min.)	<p>O`quv mashg`ulotining mavzusi maqsadi, rejalashtirilgan natijasi va uni o`tkazish rejasini aytadi. O`qitish guruhlarida ishlash texnologiyasi asosida oshib borilishini e`lon qiladi.</p> <p>Mavzuning tayanch iboralari asosida blits-so`rov o`tkazadi.</p> <p>Talabadan javobni eshitadi va mavzu muhokamasi guruhlariga ishlar taqdimotidan so`ng davom etishini e`lon qiladi.</p> <p>Har bir talaba guruh bahosiga mos ravishda baho olishini tushuntiradi, guruhlarida ishlash qoidalari bilan tanishtiradi (2-ilova). Guruhlarda ishlash natijasi plakat qog`ozlarda ko`rsatilishi kerakligini ma`lum qiladi.</p>	<p>1.1. Tinglaydilar, yozib oladilar.</p> <p>1.2. Savollarga javob beradilar</p>
2-bosqich. Asosiy (20 min.)	<p>2.1. Talabalarni 2 guruhga ajratadi. O`quv topshiriqlarini tarqatadi (4-ilova).</p> <p>Vazifa butun guruh tomonidan bajarilishini e`lon qiladi. Vazifani bajarishda darslik, ma`ruza matnlari va boshqa qo`llanmalardan foydalanish mumkinligini tushuntiradi. O`quv natijalarini eslatadi.</p> <p>Guruhlarida ishlarni boshlashni e`lon qiladi.</p>	<p>2.1. O`quv topshiriqlarini baholash ko`rsatkichlari va mezonlari bilan tanishadilar.</p> <p>Vazifani bajaradilar</p>
3-bosqich. Taqdimot (45 min.)	<p>Taqdimot va guruhlarida ishlash natijalarini o`zaro baholashni tashkil etadi. Javoblarni sharhlaydi, bilimlarni umumlashtiradi, vazifani bajarish jarayonidagi asosiy xulosalarga e`tiborni qaratadi.</p> <p>Munozara uchun savollar beradi (5-ilova).</p>	<p>3.1. Taqdimot qilishadi, qo`shimchalar qilishadi, baholashadi.</p>
4-bosqich. Yakuniy (5 min.)	<p>Mashg`ulotga yakun yasaydi, faol ishtirokchilarni rag`batlantiradi. Kelajakda amaliyot va o`quv faoliyatidagi ahamiyatini ta`kidlaydi.</p> <p>Mustaqil ish uchun vazifa beradi.</p>	<p>Tinglaydilar, aniqlashtiradilar.</p> <p>Mustaqil ish uchun vazifani yozib oladilar.</p>

Amaliy mashg'ulot mavzusi: "Xarajatlar tahlili va budjetlashtirish"

Reja:

1. Xarajatlar tahlili maqsadi, mazmuni va vazifalari
2. Xarajatlarni umumiy hajmi va ulami asosiy elementlari bo'yicha baholash, tahlil qilish
3. Xarajatlarni samarali boshqarishda budjetlashtirishning roli

Tayanch iboralari: Xarajatlar, xarajatlar tahlili, budjet, budjetlashtirish, doimiy va o'zgaruvchan xarajatlar, daromad va xarajatlar balansi.

Xarajatlar va ularning tasnifi. Korxonada faoliyatining muhim va unga baho beradigan mezon ko'rsatkichlaridan biri foyda va rentabellikdir. Foydaga ta'sir etuvchi omil bu tannarxdir.

Tannarx tahlili orqali har bir xo'jalik yurituvchi subyektini ishlab chiqarish, ish bajarish, xizmat ko'rsatish yuzasidan qilingan xarajatlarini maqsadga muvofiqligi, samaradorligi va natijaviyligi baholanadi.

Xarajatlar – hisobot davrida aktivlarning kamayishi yoxud majburiyatlarning ko'payishidir²⁸.

Xarajatlar – muayyan davr oralig'ida sarflangan resurslarning pul o'lchovidagi qiymatidir.

Xarajat – hisobot davrida iqtisodiy foydani aktivlarning chiqib ketishi yoki ulardan foydalanish shaklida kamayishi, shuningdek, qatnashchilar o'rtasida kapitalning kamayishiga olib keluvchi majburiyatlarning yuzaga kelishidir.²⁹

Mahsulot tannarxi ishlab chiqarish yoki qayta ishlash jarayonida ishlatilgan tabiiy resurslar, xomashyo, materiallar, yoqilg'i, energiya, asosiy vositalar (amortizatsiya), mehnat resurslari va boshqa ishlab chiqarish bilan bog'liq xarajatlarning qiymat ko'rinishini ifodasidir.

Mahsulot ishlab chiqarish tannarxi xarajatlarini hisobga olish va nazorat qilish, mahsulot bahosini shakllanishi va korxonaning foyda va rentabelligini aniqlash, korxonaning boshqaruv va investitsiya faoliyatlari bo'yicha qarorlarni qabul qilish, resurslardan foydalanish, yangi texnika va texnologiyalarni joriy etish, ishlab chiqarishni boshqarish va tashkil etish tizimini takomillashtirishdan ko'rilgan samaradorlikni ifodalaydi.

Moliya-xo'jalik faoliyati bilan bog'liq xarajatlar tarkibi xo'jalik yurituvchi subyekt faoliyatining rentabelligini va bozor raqobatbardoshligini aniqlash uchun mahsulot (ishlar, xizmatlar)ni ishlab chiqarish va sotish davomida xo'jalik yurituvchi subyektida paydo bo'ladigan barcha xarajatlar to'g'risida to'liq va aniq axborot shakllantirilishi, soliq solinadigan bazani to'g'ri aniqlash maqsadida belgilanadi.

Moliya-xo'jalik faoliyati bilan bog'liq barcha xarajatlar quyidagilarga guruhlanadi:

1. Mahsulotning ishlab chiqarish tannarxiga kiritiladigan xarajatlar:
  - a) bevosita va bilvosita moddiy xarajatlar;
  - b) bevosita va bilvosita mehnat xarajatlari;

v) boshqa bevosita va bilvosita xarajatlar, shu jumladan ishlab chiqarish xususiyatiga ega bo'lgan ustama xarajatlar.

2. Ishlab chiqarish tannarxiga kiritilmaydigan, biroq asosiy faoliyatdan olingan foydada hisobga olinadigan hamda davr xarajatlariga kiritiladigan xarajatlar:

(ma'muriy sarf-xarajatlar);

v) boshqa operatsion xarajatlar va zararlar.

3. Xo'jalik yurituvchi subyektning umumxo'jalik faoliyatidan olingan foyda yoki zararlarni hisoblab chiqishda hisobga olinadigan xo'jalik yurituvchi subyektning moliyaviy faoliyati bo'yicha xarajatlari:

bo'yicha xarajatlar;

b) xorijiy valyuta bilan operatsiya bo'yicha salbiy kurs tafovutlari;

v) qimmatli qog'ozlarga qo'yilgan mablag'larni qayta baholash;

g) moliyaviy faoliyat bo'yicha boshqa xarajatlar.

4. Favqulodda zararlar, u foydadan olinadigan soliq to'langunga qadar foyda yokizararlarni hisoblab chiqishda hisobga olinadi.

Mahsulot (ishlar, xizmatlar) ishlab chiqarish tannarxiga bevosita mahsulot (ishlar, xizmatlar)ni ishlab chiqarish bilan bog'liq bo'lgan, ishlab chiqarish texnologiyasi va uni tashkil etish bilan shartlangan xarajatlar kiritiladi. Ularga quyidagilar tegishli bo'ladi: bevosita va bilvosita moddiy xarajatlar, bevosita va bilvosita mehnat xarajatlari, boshqa bevosita va bilvosita xarajatlar, shu jumladan ishlab chiqarish xususiyatiga ega bo'lgan ustama xarajatlar.

Mahsulot (ishlar, xizmatlar)ning ishlab chiqarish tannarxini hosil qiluvchi xarajatlar ularning iqtisodiy mazmuniga ko'ra quyidagi elementlar bilan guruhlariga ajratiladi:

1. Ishlab chiqarish moddiy xarajatlar (qaytariladigan chiqitlar qiymati chiqarib tashlangan holda);

2. Ishlab chiqarish xususiyatiga ega bo'lgan mehnatga haq to'lash xarajatlari;

3. Ishlab chiqarishga tegishli bo'lgan ijtimoiy sug'urtaga ajratmalar;

4. Asosiy fondlar va ishlab chiqarish ahamiyatiga ega bo'lgan nomoddiy aktivlar amortizatsiyasi;

5. Ishlab chiqarish ahamiyatiga ega bo'lgan boshqa xarajatlar.

1. Moddiy xarajatlar xarajatlarning eng muhim va asosiy qatori hisoblanadi. Ularning jami xarajatlar tarkibidagi salmog'i ishlab chiqarish, faoliyat xususiyatlaridankelib chiqadi. Sanoat bo'g'inida moddiy xarajatlar salmog'i 60-70 foizgacha tashkil etadi.

Ishlab chiqarish bilan bog'liq bo'lgan moddiy xarajatlar tarkibiga quyidagi xarajatlar kiritiladi.

a)	Ishlab chiqariladigan mahsulotning asosini tashkil etib uning tarkibiga kiradigan yoki mahsulot tayyorlashda (ishlarni bajarishda, xizmatlar ko'rsatishda) zarur tarkibiy qism hisoblangan chetdan sotib olinadigan xomashyo va materiallar.
----	--

b)	Normal texnologiya jarayonini ta'minlash va mahsulotlarni o'rash uchun mahsulot (ishlar, xizmatlar) yoki boshqa ishlab chiqarish ehtiyojlariga sarflanadigan (asbob-uskunalar, binolar, inshootlar va boshqa asosiy vositalar sinovini o'tkazish, nazorat qilish, saqlash, tuzatish va ulardan foydalanish) uchun ishlab chiqarish jarayonida foydalaniladigan xarid qilinadigan materiallar, shuningdek, asbob-uskunalarni tuzatish uchun ehtiyot qismlar, inventarlarning, xo'jalik buyumlarini va asosiy vositalarga kirmaydigan boshqa mehnat vositalarini qiymati
c)	Sotib olinadigan, kelgusida ushbu xo'jalik yurituvchi subyektda montaj qilinadigan yoki qo'shimcha ishlov beriladigan butlovchi buyumlar va yarim tayyor mahsulotlar
d)	Tashqi yuridik va jismoniy shaxslar, shuningdek, xo'jalik yurituvchi subyektning ichki tarkibiy bo'linmalari tomonidan bajariladigan faoliyatning asosiy turiga tegishli bo'lmagan ishlab chiqarish xususiyatiga ega bo'lgan ishlar va xizmatlar
e)	Tabiiy xomashyo (yer rekultivatsiyasiga ajratmalar, ixtisoslashtirilgan yuridik shaxslar tomonidan amalga oshiriladigan yerni rekultivatsiya qilish ishlariga haq to'lash), ildizi bilan beriladigan daraxtga haq to'lash, korxonalar tomonidan suv xo'jaligi tizimlaridan beriladigan iste'mol qilinadigan suv uchun haq to'lash. Sanoatning xomashyo tarmoqlari uchun — yog'och, taxta materiallaridan yoki foydali qazilmalardan (rudadan) foydalanishga huquqlarning amortizatsiya qilinadigan qiymati yoki atrof-muhitni tiklash xarajatlari
f)	Texnologik maqsadlarga, energiyaning barcha turlarini ishlab chiqarishga, binolarni isitishgasarflanadigan yonilg'ining chetdan sotib olinadigan barcha turlari, xo'jalik yurituvchi subyektlarning transporti tomonidan bajariladigan ishlab chiqarishga xizmat ko'rsatish bo'yicha transport ishlari
g)	Ik yurituvchi subyektning texnologik, transport va boshqa ishlab chiqarish va k ehtiyojlariga sarflanadigan barcha turdagi xarid qilinadigan energiya. lik yurituvchi subyektning o'zi tomonidan ishlab chiqariladigan elektr yasiga va energiyaning boshqa turlariga, shuningdek, xarid qilinadigan yani iste'mol joyigacha transformatsiya qilish va uzatish xarajatlari tlarining tegishli elementlariga kiritiladi)
h)	Ishlab chiqarish sohasida moddiy boyliklarning yaroqsizlanishi va kam chiqishi
i)	Xo'jalik yurituvchi subyektning transporti va xodimlari tomonidan moddiy resurslarni yetkazish bilan bog'liq xarajatlar (yuklash va tushirish ishlari ham shu jumlagacha kiradi) ishlab chiqarish xarajatlarining tegishli elementlariga kirishi kerak (mehnatga haq to'lash xarajatlari, asosiy fondlar amortizatsiyasi, moddiy xarajatlar va boshqalar)
j)	Xo'jalik yurituvchi subyektlar tomonidan moddiy resurslarni yetkazib beruvchilardan olinadigan idishlar ham moddiy resurslar qiymatiga kiritiladi
k)	Mahsulot tannarxiga kiritiladigan moddiy resurslar xarajatlaridan qaytariladigan chiqitlar qiymati, idish va o'rash-joylash materiallari qiymati ularning amalda sotilishi, foydalanilishi yoki omborga kirim qilinishi narxi bo'yicha chiqarib tashlanadi

1)	«Moddiy xarajatlar» elementi bo'yicha aks ettiriladigan moddiy resurslar qiymati sotib olish narxidan, shu jumladan barter bitishuvlarida, qo'shimcha narx (ustama)dan, ta'minot, tashqiiqtisodiy tashkilotlar tomonidan to'lanadigan vositachilik taqdirlashlaridan, tovar birjalari xizmatlari qiymatidan, shu jumladan brokerlik xizmatlaridan, bojlar va yig'imlardan, soliqlardan (korxonada keyinchalik qarz surishish, masalan, qo'shilgan qiymat solig'i tarzida qaytarib oladiganlardan tashqari), transportda tashishga haq to'lashdan, tashqi yuridik shaxslar tomonidan amalga oshiriladigan saqlash va yetkazib berishga haq to'lashdan kelib chiqib shakllanadi
----	---

1. Ishlab chiqarish xususiyatiga ega bo'lgan mehnatga haq to'lash xarajatlari. Ishlab chiqarish xususiyatiga ega bo'lgan mehnatga haq to'lash xarajatlari tarkibiga quyidagi moddalar kiritiladi.

Mehnat haqi xarajatlari tarkibi

a)	Xo'jalik yurituvchi subyektda qabul qilingan mehnatga haq to'lash shakllari va tizimlariga muvofiq bajarilgan narxnomalar, tarif stavkalari va lavozim maoshlaridan kelib chiqib hisoblangan amalda bajarilgan ish uchun ishlab chiqarish xususiyatiga ega bo'lgan hisoblangan ish haqi, shu jumladan xo'jalik yurituvchi subyektni mukofotlash to'g'risidagi nizomlarda nazarda tutilgan rag'batlantiruvchi tUSDagi to'lovlar
b)	Kasb mahorati va murabbiylik uchun tarif stavkalariga va okladlarga ustamalar.
c)	Ish rejimi va mehnat sharoitlari bilan bog'liq bo'lgan kompensatsiya tUSDagi to'lovlar
d)	Ish vaxta usulida tashkil etilganda, ish vaqti jamlanib hisoblanganda va qonun hujjatlari bilan belgilangan boshqa hollarda xodimlarga ularga ish vaqtining normal davom etishidan ortiq ishlaganligi munosabati bilan beriladigan dam olish (ortiqcha ishlangan ish vaqti uchun dam olish) kunlari uchun haq to'lash
e)	Ishlanmagan vaqt uchun haq to'lash
f)	Xo'jalik yurituvchi subyekt shtatida turmaydigan xodimlar mehnatiga ular tomonidan fuqarolik-huquqiy tUSDagi tuzilgan shartnomalar bo'yicha ishlar bajarilganligi uchun haq to'lash, agar bajarilgan ish uchun xodimlar bilan hisob-kitob xo'jalik yurituvchi subyektning o'zi tomonidan amalga oshirilsa pudrat shartnomasi ham shu jumlag kiradi.
g)	Belgilangan tartibga muvofiq ishlab chiqarish jarayonida qatnashuvchi xodimlar mehnatiga haq to'lash xarajatiga kiritiladigan to'lovlarning boshqa turlari

1. Ishlab chiqarishga tegishli bo'lgan ijtimoiy sug'urtaga ajratmalar.

sug'urta ajratmalari

a)	Qonun hujjatlari bilan belgilangan normalar bo'yicha mehnatga haq to'lash tarzidagidaromadlarga ijtimoiy tUSDagi majburiy ajratmalar
----	--

b)	Nodavlat pensiya jamg'armalariga ajratmalar va ixtiyoriy sug'urtaga sug'urtamukofotlari (badallari)
----	---

2. Asosiy vositalar va ishlab chiqarish ahamiyatiga ega bo'lgan nomoddiy aktivlaramortizatsiyasi.

Asosiy vositalar va ishlab chiqarish ahamiyatiga ega bo'lgan nomoddiyaktivlar amortizatsiyasi bo'yicha xarajatlar

a)	Asosiy ishlab chiqarish vositalarining, shu jumladan moliyaviy ijara (lizing) bo'yicha olingan, buxgalteriya hisobi to'g'risidagi qonun hujjatlariga muvofiq hisoblanganamortizatsiya ajratmalari summasi
b)	Ishlab chiqarish ahamiyatiga ega bo'lgan nomoddiy aktivlar (Gudvill (firmaning narxi)dan tashqari), buxgalteriya hisobi to'g'risidagi qonun hujjatlariga muvofiq hisoblangan amortizatsiya ajratmalari summasi. Foydali foydalanish muddatini aniqlashimkoni bo'lmagan nomoddiy aktivlar (Gudvill (firmaning narxi)dan tashqari) bo'yicha eskirish normasi besh yil hisobiga belgilanadi, biroq xo'jalik yurituvchi subyekt faoliyati muddatidan ortiq emas

3. Ishlab chiqarish tusidagi boshqa xarajatlar. Ular tarkibiga yuqoridagi tarkiblarga kirmaydigan, ishlab chiqarish bilan bevosita va bilvosita bog'liq bo'lgan boshqa xarajatlar kiradi.

a)	Ishlab chiqarish jarayoniga xizmat ko'rsatish xarajatlari
b)	Ishlab chiqarish xodimlarini ishlab chiqarish jarayoniga tegishli bo'lgan xizmat safarlariga yuborish bo'yicha xarajatlar
c)	Ishlab chiqarish xodimlarini va ishlab chiqarish aktivlarini majburiy va ixtiyoriy sug'urta qilish xarajatlari
d)	Brak tufayli kelib chiqadigan yo'qotishlar
e)	Ishlab chiqarishning ichki sabablariga ko'ra bekor turishlar tufayli yo'qotishlar
f)	Kafolatli xizmat muddati belgilangan buyumlarni kafolatli tuzatish va ularga kafolatli xizmat ko'rsatish xarajatlari
g)	Mahsulot (xizmatlar)ning majburiy sertifikatlash qilish xarajatlari
h)	Ishlab chiqarish jarohatlari tufayli mehnat qobiliyati yo'qolishi munosabati bilan tegishli vakolatli organlarning qarorlari asosida va qarorlarisiz to'lanadigan nafaqalar
i)	Umumiy foydalaniladigan yo'lovchilar transporti xizmat ko'rsatmaydigan yo'nalishlardaxodimlarni ish joyiga olib borish va olib kelish bilan bog'liq xarajatlar
j)	Obyektlarni davlat kapital qo'yilmalari hisobiga qurishda qurilish tavakkalchiliklarinisug'urta qilish bilan bog'liq xarajatlar

k)	Gudvill (firma narxi)ning nomoddiy aktivi summasini hisobdan chiqarish bilan bog'liq xarajatlar, ishlab chiqarish maqsadida bo'lmagan mol-mulk yuzasidan belgilangantartibda
	Qazib oluvchi tarmoqlarda tayyorgarlik ishlari bo'yicha xarajatlar, agar ular kapital xarajatlarga tegishli bo'lmasa (ya'ni asosiy vositalar sifatida kapitallashtirilmasa). Ushbuxarajatlar «Kelgusi davrlar xarajatlari» sifatida qaraladi va ularni qaytarishning belgilangan muddati mobaynida teng ravishda ishlab chiqarish tannarxiga yoki qazib olingan mahsulotning hajmi va miqdoriga mutanosib ravishda hisobdan chiqariladi. Kelgusi davrlar xarajatlarini hisobdan chiqarishning tanlangan metodi xo'jalik yurituvchi subyektning hisobga olish siyosatida aks ettirilishi kerak
	Ishlab chiqarish jarayonida qatnashadigan xodimlarga vaqtincha mehnatga layoqatsizlik, homiladorlik va tug'ish nafaqalari to'lash bilan bog'liq xarajatlar qonun hujjatlarida belgilangan tartibga muvofiq to'lanishi kerak

1-ilova.

Amaliy mashg'ulotda ishlash tartibi va reglamenti

1. Guruhda ishlash va prezentatsiyani tayyorlash – 20 min.
2. Ish natijalarini prezentatsiya orqali namoyish qilish – 5 min.
3. Jamoa bo'lib ishlash va guruhlarini baholash – 5 min.

2-ilova.

Guruh bilan ishlash qoidalari

Har biri o'z sheriklarining fikrlarini xurmat qilishlari lozim;

Har biri berilgan topshiriqlar bo'yicha faol, hamkorlikda va mas'uliyat bilan ishlashlari lozim;

Har biri o'zlariga yordam kerak bo'lganda so'rashlari mumkin; Har biri yordam so'raganlarga ko'mak berishlari lozim;

Har biri guruhni baholash jarayonida ishtirok etishlari lozim;

Har biri: "Biz bir kemadamiz, birga cho'kamiz, yoki birga qutilamiz" atamasini

3-ilova.

Baholash mezonlari va ko'rsatkichlari (ball)

Guruh	Yondoshuvning (to'liqligi, to'g'riligi)	Grafikda to'g'ri tasvirlash	Guruh faolligi	Muammo nifaol yechilishi	Ballar yig'indisi
	(1,0)	(0,6)	(0,4)	(1,0)	(3,0)
1					
2					
3					

4-ilova.

Birinchi topshiriq

Savollarga javob bering.

1. Xarajatlar tahlili maqsadi, mazmuni va vazifalari
2. O'zgaruvchan va o'zgarmas xarajatlar tahlili
3. Xarajatlarni umumiy hajmi va ulami asosiy elementlari bo'yicha baholash, tahlil qilish
4. Xarajatlarni faoliyat turlari, javobgarlik markazlari kalkulyatsiya moddalari bo'yicha tahlili
5. Moddiy, mehnat haqi, asosiy vositalarni saqlash va ishlatish xarajatlari tahlili
6. Ishlab chiqarilgan va sotilgan mahsulotlar tannarxini tahlili
7. Mahsulot (ish, xizmat)larning xarajat sig'imini tahlili
8. Xarajatlarni maqbullashtirish va samaradorlikni oshirish yo'llari.
9. Xarajatlarni samarali boshqarishda budjetlashtirishning roli

Ikkinchi topshiriq

1-masala. Mahsulot tannarxini aniqlash

Korxonada bir oy davomida quyidagi xarajatlar amalga oshirildi:

ashyo xarajatlari – 48 000 000 so'm

- Ishchilarga ish haqi – 22 000 000 so'm
- Ijtimoiy ajratmalar – 12% ish haqidan
- Elektr energiyasi – 6 500 000 so'm
- Amortizatsiya xarajatlari – 4 000 000 so'm

Agar korxonada bir oyda **4 000 dona mahsulot** ishlab chiqargan bo'lsa:

1. Umumiy ishlab chiqarish xarajatlarini aniqlang.
2. Bir dona mahsulot tannarxini hisoblang.

2-masala. Doimiy va o'zgaruvchan xarajatlarni tahlil qilish

Korxonada mahsulot ishlab chiqarishda quyidagi xarajatlarga ega:

xarajatlar – 35 000 000 so'm

- Bir dona mahsulot uchun o'zgaruvchan xarajat – 18 000 so'm
- Mahsulot sotish narxi – 30 000 so'm

1. 5 000 dona mahsulot ishlab chiqarilganda umumiy xarajatlarni hisoblang.

3. Zararsizlik nuqtasini (break-even point) aniqlang.

3-masala. Xarajatlar strukturasi tahlili

Korxonada quyidagi xarajatlar mavjud:

	Miqdori (so'm)

2. Har bir xarajat turining umumiy xarajatlardagi **foiz ulushini** hisoblang.
3. Eng katta ulushga ega xarajat turini aniqlang.

4-masala. Budjet bajarilishini tahlil qilish

Korxonada chorak uchun quyidagi budjet tuzilgan:

Ko'rsatkich	Reja (so'm)	(so'm)

1. Har bir xarajat turi bo'yicha farqni aniqlang.
2. Budjet qaysi yo'nalishlarda oshirib yuborilganini aniqlang.
3. Umumiy budjet og'ishini hisoblang.

5-masala. Sotish budjeti

Korxonaga kelgusi yil uchun quyidagi sotish rejasini tuzdi:

		Narxi (so'm)

1. Har chorak uchun sotish tushumini hisoblang.

Korxonaning kelgusi oy uchun quyidagi moliyaviy ko'rsatkichlari mavjud:

- Oy boshidagi pul qoldig'i – 20 000 000 so'm
- Sotishdan tushum – 85 000 000 so'm
tlari – 40 000 000 so'm
- Ish haqi – 18 000 000 so'm
- Boshqa xarajatlar – 9 000 000 so'm

1. Oy davomida umumiy pul chiqimlarini aniqlang.
2. Oy oxiridagi pul qoldig'ini hisoblang.
3. Korxonaning pul oqimi ijobiy yoki salbiy ekanligini aniqlang.